

Keepz.

Г-71

M.GORKIJ

BALDAR

QBRQJbZMAMBAS 1939

...nıan çetışe alısqandar
 ...en angeme etkoryn, alarqa
 ...cnik oquucuların tarajasan
 ...naşruu çen ynde aabq çare-
 ...ıdb kerdı. Oquunın 2- cejre-
 ...nde bir nece saaaqtarınan
 ...aman" baa alqan: Ajtmabeto-
 ...ı, Nışanov sıjıqtuı oquucu-
 ...ı, azır bardıq saaaqta rınan
 ...çaqıb, otlicno", degen baa
 ...ıruqa çetışti.
 ...Mekteptegi komсомolduq
 ...jum, ezynın işin VLKSM BK
 ...ın X plenumunun cecimı ne-
 ...stinde qurup, 3- cejrekti zor
 ...ıglıklıker menen ajaqtoo ucyn
 ...kyreşyp çatat.

Satımqul.

— kvreşevıy

899.

Кирг
 Г 71

Кирг
 Г 71

Торекун, III. Балдар.
 Кыргызстанда. — Фрунзе;
 Кыргызмамбас, 1939. — 116

M. GORKIJ

Qatorajon Q. QBDYRBAJEVA

BALDAR

Syrettery G. GOROŞENKONUQU

QYRQYBZSTAN MAMLEKETTİK BASMASBY
 FRUNZE 1939 QAZAN

çenökøj

çekşemvi
 n vaagyn
 en cym-
 en ыnaq

o cыqыр
 ыгьmdan
 bir deme
 ujur, ec
 ra oqşor
 derynde

1.
 ske cende
 an qon-
 in butta-

arcaşqan
 oturuşup,
 a baldar

Çoortuu redaktor ABDULDABEKOV .
Texniceskij redaktor FAXRUTDINOV R.
Çoortuu korrektor MAMAKEJEV T.
Съдъфьла çoortuu QASËMOV Z.

№2544

899

I

Bul kicinekej tağxıt ajtър vutyu qıjьn, — al çөнөкөj qana neme.

Men çaş kezimde, çazynda çana çajьnda ar çekşembi sajьn erteң menen, vizdin көсөдө turuucu valdardьn vaarьn çьjьp aьp, talaаqa, toqojqо eercitip ketyucumyn, men сьm-сьqtar сьjaqtuu көnyldyy, kicinekej kişiler menen ьnaq volup çyууny çaqşь көryucumyn.

Baldar şaardьn caңduu, tar көсөлөryн taştar сьqьp ketyulөryнө qubanьşuucu, eneleri alarqa bir сьndьgьmdan toqoc verip çөнөtyşcy, men volsom tatturaaq bir deme satьp aьp çana da bir соң vutьkaqa kvastan qıjур, ec nersedен qam çevеgen qozularдьn artьnan qojcuqa oqşор tyşур aьp, çazдьn sonun çana çaqьmduu күndөryндө şaardan, talaadan өtyр, çaşьl toqojqо varuucumyn.

Biz ar dajьm deerlik şaardan erteң menen, şaşke cende сьqьp ketyucyvyz, vizdi, erteң menenki şьndьgьraçan qоң-quroonun yndөry çana valdardьn vat-vat vasqan vutta-гьnan сьqqan tumandaj caңdar uzatьp qalьşcy.

Çaq tyş volup күп ьсьqanda, menin ojnoodon carçaşqan çoldoştorum toqojdun acьq — çerine соqlurp oturuşур, anca-мьnca virdemelerinen çep aьşьp, majda valdar

çanraqtyn çana cысyрqanaqtyn көлөкөсүндөгү көк сөркө
чатыр уқташты, он чаштагы азаматтар болсо, менin тегере-
гime cыжылып, тыгыз отуруп алышып, бир деме сыйлар бер деп
асылышты, алар мені менен болбогон нерсени сыйлашыуу-
су, мен да аларга çөн эле бир болор болбос немени айттыр ве-
гуусумун çана мажда балдарга қарағанда, өзүмдүн атажы
ақылдуу, estyy соң ekendigime қарабастан, алардын арасында
дажым эле çағ вала сыжақтуу sezyуcумун.

Үstybyздө — melmilder көгөргөн асман, алдыбызда — тыр-
тынс қылыдаған тоқойлор; ақығын қана шулдар соққон çел
менен ырақалып, тоқойлордон тышкөн сыйкымдуу, атыр çыттуу
көлөкө көңүлді сергітіп, memireтір erkeletet.

Çerdegi кын ысытқан ақ вулуттар ақығындар көтөрылүр
отуруп көгөргөн асманға çetkende, асман сууқ өңдөнүр
sezilet çана вулуттар андан тарар ketkendigin көрыу вөлөксө
волүр көрынет.

Bir çолу, мен бир топ вала менен çаардан талааға сыққан
kezibizde, ec kimibizge тааныш емес, соосун, сыңайлақ,
сытылған көжнөгу бар, қара қаш, ичке воjlуу çана қозу
сыжақтуу тармақ cactuu, jеврей вала алдыбыздан сықа
қалды.

Al, бир демеге қара болқондож çана çақында эле ыла-
қан оқшоjt, antkeni анын ас, қуварқан ветинен қарқара
көзу шышп çана қызарып қалқандығы асық көрынүр турду.

Al, топтошқон балдардын арасына сыгыгып келіп, çолдун
ortosuna тоқтор, ертең мененки муздақ cанды қарқарып
кесіп турүр, анын татынақай оозунан ерді қорққон сы-
жақтаныр çагыт асылып варып,— келерки sekundada эле tra-
tuarға ақығын sekіріп тышты.

— Балдар ынтымақтуу çана çаттуу тырдө — Қарма аны!
Zidenok! Қарма zidenканы! — деп қыжқытып қалышты.

Men аны қасыр ketet қо деп турдум, — анын вақырајқан
көзу, арық веті қорқунуcтуу көрынды, дубалдын çанында,
ерді қалсылдар іjнin қуышүрүр, қолун қолтуқуна қатыр кыл-
күнүр, шыдындонун иcінде турду.

Аңқыса ал бир kezде, авдан тынс çана çажварақат турүр:

...men, vizdin көсөнүн балдарын сынар алып, аларды ертең менен
талааға, тоқойға алып вардым.

— Men silerge fokus¹ көрсөтөйүн, көргүңөр келеби? — dedi.

Men, munun өзүн өзы qorqoo усун qылып сыргөн амалы ekendigin тышyndym, valdardы volso qo, daroo ele qызықтыр çiverdi; biroq сонугаа çана оroj valdar çана al kicinekej jеврејге işenbegendik çана ŷektengendik menen qaraŷты: vizdin көсөнүн valdarы менен vaŷqa көсөнүн valdarынын arasында duŷmandыq belgisi var volucu, vizdin valdar vaŷqa көсөнүн valdarынан өzdөгүн artыq көгүр, vaŷqa көсөнүн valdarынын qандаj ekendigin bilyuny qaalaŷuucu emes.

Majda valdardын qарарына vul kelgen çoq.

— Kөрсөт! — der qыjqыгыŷты.

Icke vojluu suluu vala turqan duvaldan çылып turup, çalqalar arqasына ijilip, eki qolu menen çer tajanыp, төwөsy менен tike turup: — Gop! der qыjqырды çана denesin çenil, ŷamdaqajlyq menen qыjмыдатыр, bir çeri kyjgөн syjaqtuu çimirilip ketti.

Анын көjnөgy менен ŷтаньнын çытыqtарынан, vozomud etterinin terisi көгүнүр, dalьсьнын, tizesinin, сыqanaqьнын сөөктөry arqajыр сыqыр turdu. Анын aqьreginin сөөgy ijmejip taq ele qajьrmaqqa, oqŷoŷ ele.

Al, daqь bir çolu ijilse ele, анын icke сөөктөry qысыrap сылып ketyucydөj sezildi.

Al qara terge тышкөncө тырышыр çатыр, көjnөgy dalьсьна çавьшыр qaldы; qандаjдыr bir көnygyuny çasar, çalqandan ele kylymsyгөp turup valdardын betterine qarady ele, анын oorudan авдан соң volup qalqansыр, tunarqan көзүн qaroo oŷojsuz volqonduqtan, valdar qorqqonsup titireŷti çана алардын көз qaraŷтарында өтө көр valdarda volboqon сыңaluular boldu.

Baldar аны curuldaqan yндөry менен maqtap qalyŷты, көwү аны tuurap caңqa aralaŷыр, сыqылышыр, ar qajь çerlerin qoqustatыр oorutup алып vaqьыр çатышты.

Biroq, vul көnyldyy minutalar vat ele çoq volup ketti, al vala ŷamdaqajlyq көnygyylөryn çasar bytkөndөн kijin val-

Bala qolu menen çer tajanыp, tike turdu da butun çoqoru көterdy.

¹ Fokus — amal, өner — Q. Q.

darğa qarady da, taçrijbaluu artistce kylymsyröp, icke nazik qolun sunup turup:

— Emi, maqa bir nerse vergile, — dedi.

Вардыкъ uncuqraj qalyştъ; kimdir birö:

— Ақсауы? — деп surady.

— Оова, — деп бала çoop verdi.

— Көрсү munu!

— Ақсақа wolso, özyvuz çasaqandy vilet wolcubuz...

Bul suroo, kicinekej elderge, artistke qarata duşmandық çana çek көгууcylyk mamile tuudurdu, — valdar uruşuşup çana şyldьndaşqan vojdon toqojo ketişti. Alvette, vizdin ec kimivizde da aqca çoq wolucu, mende wolso çeti qana tьjьnym var ele. Анын саң wolqon alaqaпьна мен eki moneta saldьm, vala ань sөmөjy menen oodaryp көrdy da, kylymsyröp turup:

— Raqmat... dedi.

Al andan agь ketip vara çattь ele, men анын көjnөгynyn ijni qarala wolup dalьсьна çavyşьp qatyр qalqandyqьn көrdym.

— Toqto, vul emne? — dedim.

Al toqtop, ajlanьp; meni avdan çaqşьlar qarap turup çana murunqudaj ele çaqьmduu kylymsyröp turup:

— Ijnimdegivi? vul, tuura qojqon ustundan valaqaпанын (cатырсапьн) ystynө çьqьldьq — atam wolso daqь ele çatat, men volsom аjьqьp qaldьm... деп çoop verdi.

Көjnөгyn өjdө tyyp qarасam: sol çaq ijninin төмөн çaqьndaqь, dalьсьнын terisinen qaptальна cejin sozulup qaragyр syjььp ketken eken; al qalyң wolup qarttanьp qalyрtyр, viроq vajaqь көnygyuny çasar көрсөtkөн kezde qarttanqan çeri bir top çerden аjььp, oşol çaryloqan çerlerinen qьzqьlytm qan çьqьp turuptur.

— Азыр оогувaj qaldь, оогувajт, viроq азыраақ qьсьşat — dedi, kylymsyröp.

Daqь qajrattanьp, vaatyрlarca menin көzymdy qarap, qadimki coң kişice syjьp sөzyn uzarta verdi:

— Munu siz, özym ycyn iştedi деп ojlojsuzvu? Çoq,

vujurvasьn! Atam... Bizdin bir sьndьgьm da ec nerseviz çoq. Atamдын vytkөн voju аjavaj çancьldь! Bilesizvi, oşonduqtan iştөөгө tuura kelet. Анын ystynө viz jevrej emes-pizpi, eldin vaary ele şyldьndaşьp kylyşөt... Qoşunuz dedi.

Al, munu kylymsyröp çana şattanьp turup ajttь.

Maqa tarmaldanqan vaşьn ijip qojup, çьlтыrap, көzгө oqşoqon terezelyu yjьrdyn çанынan өtyр, vat-vat vasьp ketti, al yjьr wolso аjneкtyu көzdөry menen çansьz, аja-qansьp qaraşьtь.

Bul ancalyq dele emes çana çөнөкөj qana neme — ьras emespi?

Biroq da, menin turmuşumda bir qana çolu emes, анын qьjьn kyndөryndө da, al valанын qajrattuuluqun bir nese iret, alqьştoо menen esime tyşьrdym.

Emi, vajьrқь eldin vaşьna tyşkөн qьjьncьььq kyndөrdө¹, men vul valаны esime alam, antkeni — al, özynyn kelecegin асьq көrvөstөн, qulduqqa сьdap, özynyn çenip сьqьşь ycyn işengen kyctyy vaatyр kişinin syrөtyn menin көz aldьma аьp kelip qojdu.

II

Cirkөөнyn tosmosunun tьşьndө vaqtardьn çazqь vajlaqan көgylytyр byrlөгynyn aldьndaqь çaş сөртөrdyn ystynө valdar curuldaşьp ojnop çatyştь; cirkөөнyn maңdajьndaqь coң yjьdyn darvasasьna çөлөnyр, bir qarqan çьlтыraq saqal jevrej, anca-mьnca kylymsyrөгөnsyp valdarqa qarap turdu.

Jevrej — vaşqaca, vul çerdik emes; анын soqoncoquna çetken uzun сарапь, vijik qьrduu varqьt qalpaqь, sarqьc wolqon çaaqьndaqь vuurul qara saamajь, taq ele çaştardь-

¹ *Vajьrқь eldin vaşьna tyşkөн qьjьncьььq kyndөrdө...* — Gorkij dyjne soqьn şu wolqon uvaqta uşundaj qьjьncьььq, oşol uvaqta soqьşь volucu деп alat. Al uvaqta radьşa өkmөty soqьşь volup çatqan çerlerde turuucu jevrejler çana jevrej soldattary taravьnan şpionduq çana сьqqьncьььqтар volup çatat, degen uşaq-cьььq sөzderyn taratyр turqan volucu. Мьна uşul negizde soqьşь vijlikleri тың turqan jevrej eline qarata qatuu mamilelerdi qььp, аларqa ең qatuu çazalar berip turqan uvaq volucu.

qъna oqşor tegiz qar-qara volqon qaşь var. Anьn arьq veti eñ ele suluu. Artьqca qojulcuqan munđuu көzy, anьn munđuuluqun, oozun çarьm çartьlaj acьp kylymsyrөгөнynөн da көrynyp turat. Anьn kevetesi uzun vojluu çana icke volqonduqtan Lilienanьn tavьlqan syrөtyn eske tyşyrөt.

Bul şaarda anьn çalqьzsyraçandyqьn çana qajdadьr ьraaqta, tetigi cirkөөнyn artьndaqь ojnop çyrgөн valdar syjaqtanqan nebereleri qalqandyр dep eriksizden oьlojsun.

Qarь jevrej çarapьnьn cөntөгynө qolun salьp, çьltьraq qaqazdar menen orolqon bir top konfetti uuctap cьqьp, екinci qolu menen saqalьn sьladь. Anьn qaşь qьjьmьldap, vetine көлөкө tyşkөnsyjt, qajtadan qolun cөntөгynө salat da cөntөгyn şьldьratat. Baldarqа konfetinen verejin dejt, viroq qorqonduqu vilinip turdu. Cirkөөнyn tosmosunun sьrtьndaqь oturqucta qьsьbьşьp bir top ajaldar oturuştu, alardьn bul kişige qandaj көz qaraşь menen qaroolorun kim bilsin, antkeni bul kişi eldin çek көrgөн, ьzьrьnqan kişilerinen emespi? Balkim valdar dele condordun çindilik menen iştөp cьqarqan qanьna uulanьp qalьşqan cьqar.

Avьşqca көzy qьlqьrьp kylymsyrөгөн vojdon kontetterin cөntөгynө qajtadan salьp aldь.

Cirkөөгө, valdarqа çana jevrejge asmandaqь kyn da şьldьndaçansьp qarajt.

Bul jevrej, menin esime vaşqа çөnyndө çana da menin bala kezimдеgi çoldoşum Sergejka Semaşkonu tyşyrды.

Men toquz çaşta elem, Sergejka menden bir çaş kicyu volucu, viroq maça qaraçanda alda qanca tьñ ele; al arьq, cась-vaşь yrөjгөн, tikenektyu valьq syjaqtuu tikciygen, өз vilgenin verwegen, sözgө ysty ystynө qajrattanqan bala ele. Anьn көzdөry dyjnөdө ar tyrdyy sonun „nerselerdi“ көryyгө, uqmuştu tavuuqа ьqtuu volucu. Anda-sanda majьrtarqа çе volboso şajkelen kişilerge ar tyrdyy qurt-qumursqalarqа çana qonuzdarqа, cьmьcьqtьn ujalaryna eñ ele sonun cөp-tөгө çana gyldөrgө ьnaç volucu. Turmuştu tekşeryyгө anьn ьqtuuluq sezimi var volucu, al turmuş volso, anь kim çaq-şь көрсө, al daqь aqа marttьq menen valanьn çyрөгynө

Al qajta qolun cөntөгynө salьp, cөntөгyn şьldьrattь.

çana esine ылажытuu кичинекей çашыгн сыгды асыр ве-
туусу.

Bir kezde al maqa bir top maanilyu bir deme ajttı:

— Men bir qazyqtı kerdym!

Sergejka ete uqmuştuu neme kergendygyn vildim da,—
emne kerdyn dep suraj vaştadım. Sergejka qybyqtanır,
icindegi sygn ajtuunu ajaqansır, menin vilyuge araket
qybr çatqandyqyma eceşkensur turup, menden:

— Sen jevrejdin qudajqa sybnoqanyn kerdynvy?— dep
suradı.

Men anı kergonım çoq,— dedim.

— Çyr—korsoteyn! Biroq da eñ murun portun vaqına
kirip, andan kijin sarajдын төвөsynө сыдавыз, anan tere-
zeden anın uqmuştuu sybnoqanyn kergynet— dedi.

Biz oşo zamat ele portun vaqı çaqqa ketyusy an menen
çyur oturup vaqqa çettik, erter, aqyğndar oturup saraj-
дын төвөsynө сыдыр, portun vaq qajtarqıby vizdi keryp
qalyr qulaqıbyzdın cojur çyrvösün dep, saqtandyq, antkeni,
vaşqa kişinin vaqına kirip sajaqattaqan valdardın qulaq-
tarınan cojorun vilyusybyz.

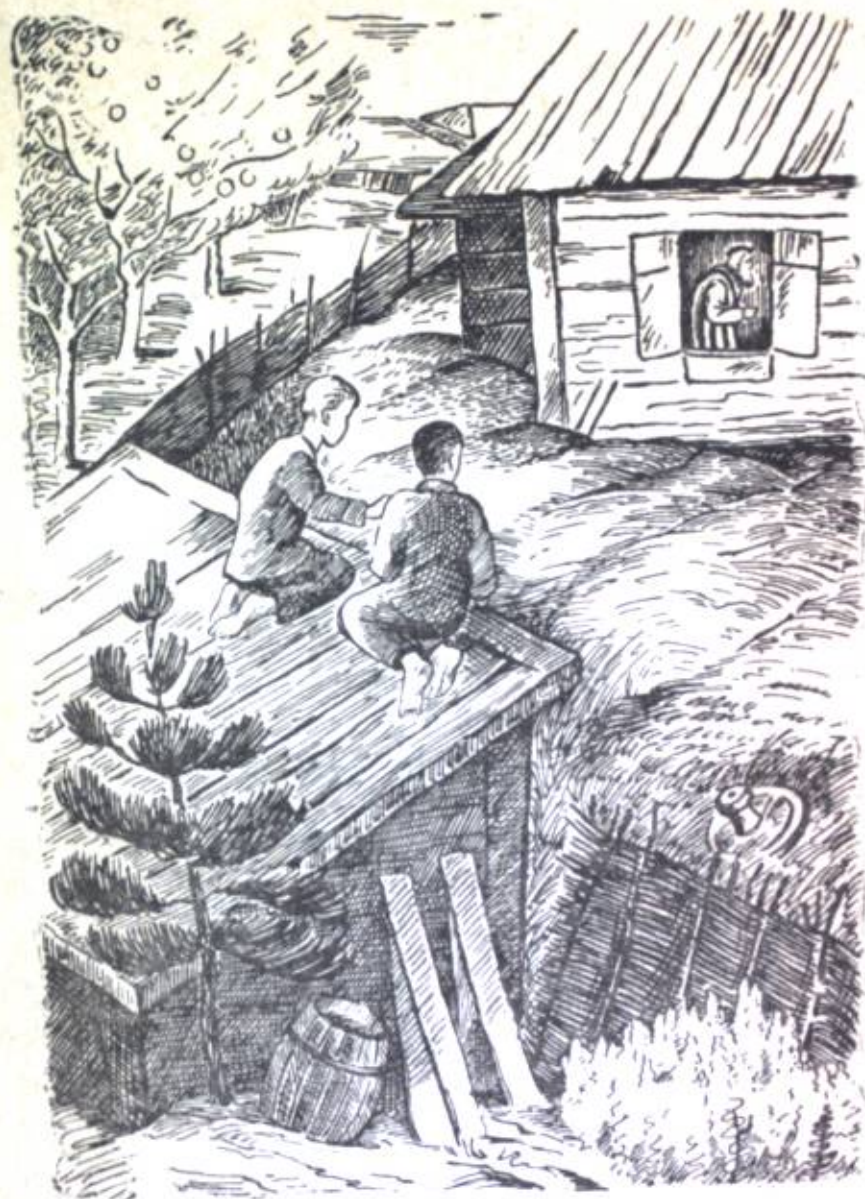
Çatırdan eski çana, monçoo oqşooon çyqac yjdyn
terezesi kergynur turqan ele, terezesinen qaraqıyğaaq yjdyn
icinde, keñ, ala vula kijim kijip, bir kichinekei vykur jevrej-
din çajqalyr turqanyn keryndy; anın cekesine bir qara
qutuca çavyştıylyr, qolun qajyş qur menen tanır qojurtur.
Tağ ele vaqtın vusyryne oqşor, tenselip turup alır, en
ele bir uqmuştuu qajqılyu neme ırdadı.

Bir minutaca tıñşar turqandan kijin, munun qajqılyu
ırdaqandyqyn vildim da, Sergejkadan:

— Bul emnelikten mintet?— dedim.

— Kynölyu volqonduqtan!— Alardın vardıqy kynö-
lyuler, al, viz volsoq—kynösyzdörvyz,— dep Sergejka
işendire ajttı.

Maqa, Sergejkanın kynölyu dep „tamaşalar“ qatuu qy-
dyr uquza ajtır, oşo veter qaralandırdandyqy çaqqa
çoq. Men atajlar ele vetin qyžartuu usyn aqa zaarduı tyrdı:

Sarajдын төвөsynөн eski çana çyqac yjdyn terezesi kergynur turdu...

— Sen — kynөөсызсынбу?— dedim.

— Alvette,— der salmaqtuu turup, çoop verdi.

— Anda emne ucyn roptun almasıñ uurdajsıñ?— der daqь zaarduraaq suradıñ ele, biroq Sergejka maqa qarap turup, oтo tañ qalqansьp:

— Sendele uurdap çyrvөjsynbu! — dedi. Daqь aqa qoşum-calap:

— Алмавь — al ec nerse emes! Baqтан uurdooqo volot. Antkeni vaq yj emes da! Biroq, yjlerden uurdooqo volvojt.

— Çoldoşumdu ujaltrajьñ — der çana özymbden ьraaqtatras ucyn — emnelikten?— der suradıñ.

— Emnelikten degen da sөзбу? Yjdyn төвөsy — çавьq, vaqтьqь — асьq, тьна оşonduqtan... Yjdyn еşikteri var. Egerde ysty çавьq nemeler volso, aqa tijuynyn keregi çoq.. Uncuqpa!

Jevrej tezireek cajqalьp, — murunqudan da ynyn qatuu-гааq сьqarьp çana ajañstuuraaq qььp ьrdaj vaştadь. Al qarañqь tordun icindegi сьтсьqqa oqşop sezildi.

Sergejka qavaqьñ vьrkөp turup şьvьrap:

— Qьjnaьp çatat! — dedi.

Menin uncuqraj turqum kelvej, çoldoşumdan, aньñ „qьььqtağьna“ çana özynө naarazь volup:

— Sen emne ucyn roptun vaqьñ aralap keldiñ? Bul çerge vaq emes, een çer menen vaşьp kelyygө dele volot ele qo... der suradıñ.

Al:

— Andaj — qorquñuctuuraaq! Vaq qajtarqan kişi көryp qalsa, vizdi arqavьzdan quup kelvejt vele... der çoop verdi. Cocuqansьp meni tyrtyp çiverip, şaşьp çana qatuu şьvьrap:

— Bilesiñvi, men vağьp roptun almasıñnan yzyp kelip terezenin tuvynө qojup qojojun, al çesin — çarajьv? — dedi.

— Balkim aньñ tişi çoq сьqar, — der men maaqul volqon çoqmun.

— Ecteke emes, vьşььp turup çeer... Al kedej emes-pi, — dedi.

Сьсқан сьjaqtuu kicinekej çana şamdaqaj neme, saraj-dьñ төвөsynөñ roptun vaqьna sekirip tyşyp ketti ele, bir minutadan kijin ele almanьñ vutaqtağьññ şuudurap, qurt çegen almalar quqraq çerge topuldar tyşyp çatqanьñ uqur qaldьm.

Мьна, Sergejka qajtadan sarajdьñ төвөsyndө. Qojnu vultujup tolup ketiptir; eki qolu menen vьtkөñ vojun qaqьp çatьp:

— Bul eki desjatka; çarьmьñ aqa vereli — maaqul-vu? Arqь vetke tyşөly! — dedi.

Biz, roptun vaqь [menen qarşьtь tьşьna сьqqan yjdyn ortosundaqь quurajluu tar döñsөөгө tyştük. Sergejka epter aqьğьndap oturup terezenin tuvynө çetip, almanь vat-vat terezege qojо vaştadь ele, biroq bir çerin kyjgyzyp alqan kişice, cocup sekirip ketip, maqa:

— Kөryp qaldь, qacalь! — der şьvьrap.

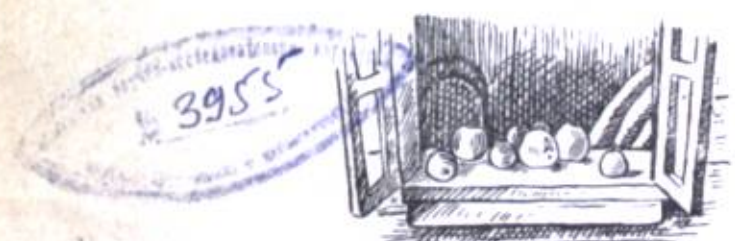
Yjdyn vьrcunan өtkөngө cejin curqap keldik ele, Sergejka meni toqtotup aьp, tьñşap turdu da:

— Ecteke emes, al vizge çete albajt. Al menden cocup ketti! — dedi.

— Anda sen emne ucyn qactьñ?

— Men da qorqur kettim. Al maqa qaraqanda ele menin esim сьqьp ketti... men vьkьr kişiden qorqom!

Men vьrcun vьrulup сьqsam — terezedе, сасьna aq kirgen, muştumdaj qana vettyu çana qara көzduy jevrej turqan eken. Al, valdardьñ alaqañьna oqşoqon kicinekej alaqañьna çaşьdanqan almanь salьp aьp tañ qalьp, kylymsьrөp qarap tursa, veti vaşьññ vьğьş-tьğьştarь qьjmyldap, ijuldun ьсьq kundөrynөñ, çarqьraqañьp көryndy.

Teryyge 1/VI-39 ç. beridi. Basuuqa
15/VI-39ç. qol qojuldu. Qaqqazдын for-
matъ 60×92. Bardьqъ 1 1/4 aasma
tavaq. Qьr-qьzqlavitt № B—236. Qьr-
qьzmatъas № 99. Narjad № 0212.

Tirazъ 10140

Qazan, Dzerzinskij 3.
Tatpoligraf. FZU
1939-ç.

2544

899

Ваась 45 т.

ГР. БУК. 13

М. ГОРЬКИЙ

ДЕТИ

НА КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ

КИРГИЗСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

ФРУНЗЕ 1939 КАЗАНЬ